

них умов, а саме: постійної мовленнєвої практики тренування органів артикуляційного апарату; активізація використання лексико-граматичних конструкцій; створення емоційно-позитивно насиченої атмосфери для розвитку «чуття мови»; організації доцільного комунікативно-мовленнєвого середовища; логопедичний вплив та корекційна підтримка педагогів у процесі навчання мови і мовленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лопатина Л. В., Серебрякова Н. В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников. Санкт-Петербург : Издательство «Союз», 2001. 191 с.
2. Машковська Т. Обстеження дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Дефектолог.* 2008. № 2. С. 7-21.
3. Сафонов О. В. Коррекционно-педагогическая работа по активизации речевой деятельности дошкольников с общим недоразвитием речи. *Логопед в детском саду.* 2006. № 6. С.48-53.
4. Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наукових праць. Вип. 3. Київ : Актуальна освіта, 2006. 148 с.
5. Чиркина Г. В. Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи. Москва : Просвещение, 2008. 256 с.

УДК 159.946.3:373.3-056.264

М. І. Кузів

магістр 2 курсу групи KorL1–M20z спеціальності 016 Спеціальна освіта «Логопедія. Спеціальна психологія»

О. Б. Белова

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка

СТАН РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті розглядається теоретичний огляд наукових джерел щодо розуміння зв'язного мовлення в структурі дитячої мовленнєвої сформованості. Розглянуто особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

В статті розглядається теоретичний огляд наукових джерел по розумінню зв'язної мовлення в структурі дитячої мовленнєвої сформованості. Розглянуто особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

The article discusses a theoretical review of scientific sources on the understanding of coherent speech in the structure of children's speech formation. The features of the development of coherent speech in older preschool children with speech disorders are considered.

Ключові слова: зв'язне мовлення, діти з порушеннями мовлення, розвиток мовлення, дошкільники.

Ключевые слова: связная речь, дети с нарушениями речи, развитие речи, дошкольники.

Key words: *coherent speech, children with speech disorders, speech development, preschoolers.*

Постановка проблеми. Своєчасно сформована мовленнєва компетентність у дошкільному віці є однією зі складових цілісної особистості дитини. Базовий компонент дошкільної освіти, а саме: освітня лінія «Мовлення дитини» передбачає формування у дитини культури мовлення та спілкування, засвоєння елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Оволодіння мовою як засобом пізнання і способом спеціально людського спілкування – найвагоміше досягнення дошкільного дитинства. Проте з тих чи інших причин своєчасне і правильне протікання процесу мовленнєвого розвитку дитини може бути порушене, що зумовлює окремі його недоліки та можливі труднощі в подальшому оволодінні письмом і читанням (О. Белова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Мілевська, Н. Пахомова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Базові обґрунтування щодо розвитку усіх структур мовлення у дітей з типовим психофізичним розвитком були представлені у педагогічних та психологічних наукових дослідженнях і висвітлювали у своїх роботах: онтогенез мовлення дітей від народження до шкільного віку (А. Богуш, О. Каплуновська, К. Крутій, Л. Калуська); важливість розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку (О. Белова, Л. Якубинський). У

дітей з порушеним мовленнєвим розвитком було розглянуто: мовленнєву готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (О. Белова); описано методи корекції зв'язного мовлення у дошкільників віку із загальним недорозвитком мовлення (О.Таран); логопедичні підходи у розвитку мовлення (Н. Гаврилова, С. Конопляста, Г. Шашкіна, Г. Швайко та ін.); розкрито особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей з моторною алалією (Г. Парфьонова); досліджено формування зв'язного мовлення в дітей з дислалією (В. Дяченко, Л. Стахова).

Мета статті – теоретично проаналізувати особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми розвитку зв'язного мовлення була і залишається в центрі уваги класичних вчених у галузі психології (Л. Виготський, О. Лурія, Б. Ельконін, С. Рубинштейн, О. М. Леонтьєв, Л. Леушина та ін.); вчених у галузі педагогіки та лінгводидактики (Ф. Сохін, С. Тихеева, О. Фльоріна, К. Ушинський, А. Бородич, Н. Виноградова, Л. Ворошніна, В. Гербова, Н. Орлова, Є. Смирнова, Н. Смольська, О. Ушакова та ін.). У цих дослідженнях закладені теоретичні засади роботи з методики розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Вченими визначені види дитячого розповідання, послідовні етапи оволодіння різними типами

монологів; розроблено методи, прийоми та умови, які сприяють ефективному розвитку зв'язного мовлення в навчально-мовленнєвій діяльності. Цей науковий доробок доповнився та збагатився сучасними дослідженнями (А. Богуш, О. Білан, Л. Ворошніна, Н. Гавриш, А. Зрожевська, О. Каплуновська, Л. Калуська, О. Коненко, О. Смірнова, А. Гончаренко, К. Крутій та ін.).

Зв'язне мовлення – це розгорнутий виклад певного змісту, який відбувається логічно, послідовно та точно, граматично правильно та образно. Воно організоване за законами логіки, граматики та композиції, є одним цілим, має тему, виконує визначену функцію (здебільшого комунікативну), відносно самостійне та завершене, розчленується на більші чи менші значні структурні компоненти. Ступінь зв'язності мовлення насамперед залежить від його завдань, від ситуації, в якій відбувається спілкування, та від його змісту. Зв'язним у специфічному, термінологічному значенні слова С. Рубінштейн називав таке мовлення, яке відображає у мовленнєвому плані всі суттєві зв'язки свого предметного змісту. Мовлення, зазначає він, може бути незв'язним за двома причинами: або тому, що ці зв'язки не усвідомлені та не представлені у думці того, хто говорить, або тому, що ці зв'язки не виявлені належним чином у його мовленні. Зв'язність мовлення означає адекватність мовленнєвого оформлення думки того, хто говорить, або того, хто пише, з точки зору його зрозумілості для

слухача або читача. Зв'язне мовлення – це таке мовлення, яке може бути цілком зрозуміле на основі його власного предметного змісту. Для того, щоб його зрозуміти, не потрібно враховувати ту поодинокую ситуацію, в якій воно промовляється, все в ньому зрозуміло для іншого з самого контексту мовлення, це контекстне мовлення. Основна функція зв'язного мовлення – комунікативна. Вона здійснюється у двох основних формах – діалозі та монологі. Кожна з форм має свої особливості, які визначають характер спеціальної методики їх формування [6, с. 56–60].

І. Синиця вказує, що монологічне мовлення є складним, довільним, організованим видом мовлення і тому потребує спеціального мовленнєвого виховання. Незважаючи на суттєві відмінності, діалог і монолог взаємопов'язані один із одним. У процесі спілкування монологічне мовлення органічно вплітається у діалогічне, а монолог може мати діалогічні властивості. Часто спілкування проходить у формі діалогу з монологічними вставками, коли поряд із короткими репліками використовуються розгорнутіші висловлювання, які складаються з декількох речень і містять різну інформацію. Цей взаємозв'язок необхідно враховувати під час навчання дітей рідного мовлення. Навички та уміння діалогічного мовлення є основою оволодіння монологом. Під час навчання діалогічного мовлення створюються передумови оволодіння розповіданням, описом. Цьому допомагає і зв'язність діалогу: послі-

довність реплік, обумовлена темою розмови, логіко-смісловий зв'язок окремих висловлювань між собою. У ранньому дитинстві формування діалогічного мовлення випереджує становлення монологічного, а у подальшому робота з розвитку цих двох форм мовлення проходить паралельно [7].

О. Белова вважає, що людське мовлення слугує можливістю для свідомого спілкування через висвітлення своїх думок, переживань, почуттів та повідомлення їх співрозмовнику. Як вже можна зрозуміти, будь-яке мовлення несе за собою якусь інформацію, повідомлення, тобто певний зміст, воно до когось звернене, також за допомогою мовлення ми можемо висловити своє певне ставлення до співрозмовника або до того, що він говорить. При цьому справжній сенс говоріння викривається завдяки емоційним моментам: інтонацією, виразністю, жестикуляцією, стилістичним забарвленням тощо. Мовлення є не тільки засобом вираження, але й засобом впливу. Функція впливу через мовлення є одна з провідних його функцій. Людина говорить для того, щоб здійснювати певний вплив на поведінку, думки чи почуття іншої людини. Безумовно, мовлення має соціальне призначення і є засобом для спілкування, саме цю функцію воно виконує передусім, адже є засобом впливу. Проте ця функція впливу у мовленні людини є доволі специфічна, тому що сам вплив здійснюється на основі семантичного змісту мовлення [2, с. 58–60].

Зв'язне мовлення може бути ситуативним і контекстним. Ситуативна мова пов'язана з конкретною наочною ситуацією і не відображає повністю змісту думки в мовних формах. Вона зрозуміла тільки при обліку тієї ситуації, про яку розповідається. Мовець широко використовує жести, міміку, вказівні займенники. У контекстній промові на відміну від ситуативної її зміст зрозуміло з самого контексту. Складність контекстної промови полягає в тому, що тут потрібна побудова висловлювання без урахування конкретної ситуації, спираючись лише на мовні засоби. У більшості випадків ситуативна мова має характер розмови, а контекстна мова – характер монологу [8].

Н. Гаврилова вказує, що недостатня сформованість лексикограматичних форм мовлення неоднорідна. У частини дітей виявляється незначна кількість помилок, і вони носять непостійний характер, причому, якщо дітям пропонується порівняти правильний і неправильний варіанти відповіді, вибір здійснюється вірно. Це свідчить про те, що в даному випадку становлення граматичної будови знаходиться на рівні, що наближається до норми. У інших дітей утруднення носять стійкий характер. Навіть при виборі правильного зразка через деякий час в самотньому мовленні вони, як і раніше, користуються помилковими формулюваннями [4; 9].

Г. Шашкіна стверджувала, що у дошкільному віці відбувається відділення мовлення від безпосеред-

нього практичного досвіду. Головною особливістю є виникнення плануючої функції мовлення. Воно набуває форми монологічного, контекстного. Діти освоюють різні типи зв'язних висловлювань (опис, оповідання, частково міркування) з опорою на наочний матеріал і без нього. Ускладнюється синтаксична структура розповідей, збільшується кількість складносурядних і складнопідрядних речень. Отже, до моменту вступу до школи зв'язне мовлення у дітей, що не мають мовних патологій, розвинене досить добре [10].

Г. Шашкіна, Н.Гаврилова вказували, що під загальним недорозвитком мовлення у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом слід розуміти таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться як до звукової, так і до смислової сторони мовлення [10, с. 12; 5].

В. Воробйова в своїй роботі вказує, що перший рівень мовленнєвого розвитку характеризується відсутністю мовлення (так звані «безмовленнєві діти»). Діти цього рівня для спілкування користуються головним чином лепетними словами, звуконаслідуваннями, окремими іменниками і дієсловами побутового змісту, уривками лепетних речень, звукове оформлення яких нечітке і нестійке. Нерідко свої «вислови» дитина підкріплює мімікою і жестами. Аналогічний стан мовлення може спостерігатися і у розумово відсталих дітей. Значна

обмеженість активного словникового запасу виявляється в тому, що одним і тим же лепетним словом або звукосполученням дитина позначає декілька різних понять [3].

Порушення зв'язного мовлення – один з симптомів загального недорозвитку мовлення. У дітей з I рівнем загального недорозвитку мовлення відсутнє зв'язне мовлення; натомість присутні лепетні слова, які в різних випадках мають різне значення і супроводжуються мімікою і жестами. Поза ситуацією таке мовлення незрозуміле оточуючим.

Недостатність мовлення дітей з II рівнем загального недорозвитку мовлення виявляється у всіх його компонентах: діти користуються лише простими реченнями з 2-3 слів, можуть відповісти на питання по картинці, на якій зображені члени сім'ї, події навколишнього життя.

III рівень загального недорозвитку мовлення припускає наявність розгорнутої фрази, проте зв'язне мовлення у дітей з цим рівнем загального недорозвитку мовлення сформоване недостатньо. Обмежений словниковий запас, надання того або іншого значення залежно від ситуації однозвучним словам, роблять мовлення дітей бідним і стереотипним [10, 5].

При IV рівні загального недорозвитку мовлення зв'язне мовлення має наступні особливості: у бесіді, при складанні розповіді на задану тему, за картиною, за серією сюжетних картинок спостерігаються порушення логічної послідовності,

«застрягання» на другорядних деталях, пропуски головних подій, повтор окремих епізодів; розповідаючи про події зі свого життя, складаючи розповідь на вільну тему з елементами творчості, діти користуються в основному простими малоінформативними реченнями; залишаються труднощі при плануванні своїх висловів і відборі відповідних мовних засобів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз науково-теоретичних джерел показав, що зв'язне мовлення це – уміння висловлювати свої думки, емоції, переживання жваво, доступно, зрозуміло і є вищою психічною діяльністю людини. За допомогою різних функцій зв'язних висловлювань ми можемо спілкуватися з людьми у будь-якому форматі. Встановлено, що зв'язне мовлення у дітей з порушеннями мовлення має свої особливості: мовлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку характеризується бідністю словникового запасу та відставанням у розвитку ряду психічних функцій, уповільненим розвитком та меншою продуктивністю порівняно з дітьми з типовим мовленнєвим розвитком. Перспективою нашого дослідження буде вивчення стану сформованості зв'язного мовлення у дітей з порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова О. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / голов.

ред. А. А. Сбруєва. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2021. № 3 (107). С. 3–11.

2. Белова О. Б. Спеціальна методика розвитку мовлення. Кам'янець-Подільський, 2018. 211 с.
3. Воробьева В. К. Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи. Москва : АСТ : Астрель : ХРАНИТЕЛЬ, 2007. 158 с.
4. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2012. С. 293–315.
5. Рубінштейн С. Л. *Основы общей психологии*. Сост. авторы комментариев и послесловия А. В. Брушлинский, К. А. Абульханова-Славская СПб : «Питер». 2000. URL: <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm> (дата звернення: 29.10.2021).
6. Синиця І. О. Психологія усного мовлення. Нова освіта, 2010. С. 10–14.
7. Таран О. П. Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами казки. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. № 1 (7), С.1–13.
8. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием. Москва : МГОПИ, 1993. 72 с.
9. Шашкина Г. Р. Логопедическая работа с дошкольниками. Москва : Академия, 2003. 240 с.